

İstanbul Kütüphaneleri Tarihine Dair Araştırmalar

Bilgin AYDIN*

İSTANBUL, Osmanlı İmparatorluğu'nun tesis ettiği medeniyetin bütün maddi ihtişamını yansıtan abidevi eserlerle dolu olduğu kadar, bu medeniyetin kültürel varlığını günümüze taşıyan çok sayıda kütüphaneyi de bünyesinde barındırmaktadır. Fethinden itibaren, hızla İslam dünyasının başlıca kültür merkezlerinden biri haline gelen İstanbul, bu gelişime bağlı olarak İslam dünyasının kültürel birikimini de tevarüs etmiş; gerek fetihlerle gerekse ticaret ve eğitim amaçlı faaliyetlerin sonucu olarak pek çok kitap İstanbul'a nakledilerek kütüphaneler kurulmuştur. İstanbul'da XV. yüzyıldan itibaren başlayan vakıf kütüphaneler kurma geleneği XX. yüzyıla kadar devam etmiştir.

İstanbul'da Osmanlı döneminde kurulan kütüphanelere dair ilk araştırmalar XIX. asrın sonları gibi erken bir tarihte başlamışsa da, bu alandaki çalışmalar sonuçsuz kalmış ve müstakil bir çalışma ortaya çıkmamıştır. İstanbul kütüphanelerine dair bilgi veren ilk araştırmacı Serkis Orpelyan'dır. Abdülzâde Mehmed Tahir'le birlikte *Mahzen-i Ulûm* adlı eserin (İstanbul 1308) altıncı cildi olarak çıkarmayı planladıkları kütüphanelerle ilgili araştırmayı tamamlayamayan S. Orpelyan, 1316 tarihinde İstanbul'da yayınladığı *Mecelle-i Ulûm* adlı risalenin üçüncü bölümünü (s. 106-120) "Memâlik-i şahane Kütüphaneleri"ne ayırmıştır. Salnamelerin kaynak olarak kullanıldığı bu araştırmanın ilmî bakımdan herhangi bir kıymeti yoktur. Serkis Orpelyan'dan sonra Mahmud Cevad İbnü's-Şeyh Nâfi, *Maârif-i Umumiye Nezâreti, Tarihçe-i Teşkilât ve İcrââtı* (İstanbul 1338) adlı eserinin ikinci cildi olarak tasarladığı İstanbul Kütüphaneleri Tarihçesini yayınlamamıştır.¹ Basın tarihine dair çalışmaları ile tanınmış olan Selim Nüzhet Gerçek de İstan-

* Doç. Dr., Marmara Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Bilgi ve Belge Yönetimi

1 İsmail Erünsal, *Osmanlı Vakıf Kütüphaneleri: Tarihi Gelişimi ve Organizasyonu*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2008, s. IX-X.

bul kütüphanelerine dair bir eser yazmışsa da eseri ölümü dolayısıyla tamamlanamamıştır.²

Cumhuriyet döneminde İstanbul kütüphaneleri hakkında bilgi veren kitaplardan ilki Tahir Harimi Balcıade'nin *Tarih-i Medeniyette Kütüphaneler* adlı eseridir (Balıkesir, 1931). Balcıade, eserinde, İstanbul kütüphaneleri ile Saray kütüphanelerini müstakil başlıklar altında incelemiş ve bunlar hakkında kısaca bilgi vermiştir. Eserde kitap meraklıları tarafından oluşturulmuş hususi kütüphanelere de temas edilmiştir.

Osman Nuri Ergin de *Türkiye Maarif Tarihi*'nde "Kütüphaneler" başlığı altında (c. I, İstanbul 1939) İstanbul'da Fatih Sultan Mehmed ve I. Mahmud'un kurduğu kütüphanelerden bahsetmiş, Fazıl Ahmet Paşa'nın kurduğu kütüphane üzerinde durmuş, Ragıp Paşa ve kütüphanecilik faaliyetleri hakkında bilgi vermiştir. Eserin üçüncü cildinde ise İstanbul kütüphanelerinin Cumhuriyet dönemindeki durumu değerlendirilmiştir.

Cumhuriyet döneminde İstanbul kütüphaneleri ile ilgili öncü akademik çalışmalar, Prof. Dr. Süheyl Ünver ve Prof. Dr. Müjgân Cunbur gibi isimlerin imzalarını taşımaktadır. Bu iki ismin bu alandaki makaleleri aynı zamanda arşiv belgelerine dayalı ilk çalışmalardır. Tıp tarihinin yanı sıra kültür ve eğitim tarihiyle ilgili çalışmalarıyla da tanınan Süheyl Ünver, İstanbul kütüphaneleri hakkında çeşitli eser ve makalelerinde bilgi vermiştir. Ünver'in kütüphane tarihi alanına ait en önemli katkılarından biri, kütüphane kuran ilk Osmanlı padişahlarının hususi kütüphanelerini ortaya çıkarmış olmasıdır.³ Ünver'in bu konudaki makalesi, onun ilmî merakının ve çalışma azminin büyüklüğünü gösteren önemli bir araştırmadır. Murat Hüdavendigâr'dan başlayarak II. Selim dönemine kadar Osmanlı padişahlarının hususi kütüphanelerinden çıkmış eserlerin dağılmış olduğu kütüphanelerde izlerini süren Ünver, bu gayeyle 200 bin civarında tahmin ettiği yazma eser mevcudundan 26 bin kadarını gözden geçirmiş ve Osmanlı padişahlarına ait mühür, temellük kaydı ve el yazılarından hareketle, aidiyetini tespit edebildiği eserler hakkında değerlendirmelerde bulunmuştur. Onun bu çalışması sayesinde, I. Murat'tan başlayarak II. Selim'e kadar olan Osmanlı padişahlarının kendilerine ait hususi kütüphaneler kurdukları ve bunların koleksiyonlarının da muhtelif İstanbul kütüphanelerine dağılmış olduğu anlaşılmıştır.

2 Osman Nuri Ergin bu çalışma hakkında şunları söylemektedir: "Nitekim Maarif Vekaleti derleme müdürü S. N. Gerçek bunlar (İstanbul kütüphaneleri) için bir eser hazırlamıştır. Eserde kütüphanelerin planlarına, kitabelerine ve resimlerine varıncaya kadar tafsilat vardır. Bu kıymetli eserin yakında Maarif Vekaleti tarafından neşredileceğini ilmi ve kitabı sevenlere müjdeleirim." (*Türkiye Maarif Tarihi*, c. I, İstanbul, 1939, s. 249.)

3 Ünver, Süheyl, "İkinci Selim'e Kadar Osmanlı Hükümdarlarının Hususî Kütüphaneleri Hakkında", *IV. Türk Tarih Kongresi*, Ankara, 1952, s. 294-312.

Ünver'in üzerinde durduğu alanlardan biri de Fatih'in kurduğu kütüphanelerdir. Ünver, Fatih külliyesi dolayısıyla yazdığı eserinde, Fatih döneminde İstanbul'da kurulmuş kütüphanelere de temas etmiş ve Fatih'in gerek Fatih Camiinde kurduğu kütüphane gerekse medreselerde ve sarayda kurduğu kütüphaneler hakkında bilgi vermiştir (s. 51-58). Ünver, Fatih'in hususi kütüphanesi başlığı altında Fatih'in Manisa'dan Edirne'ye, İstanbul'un fethinden sonra da İstanbul'a nakledilen kitapları hakkında bilgi vermiştir.⁴

Üniversitelerimizde kütüphanecilik kürsülerinin açılmasıyla bazı araştırmacılar Türk kütüphanecilik tarihinin çeşitli yönlerini işleyen makaleler yayımlanmışlardır. Bunların başında Müjgân Cunbur gelmektedir. Süheyl Ünver'den sonra kütüphanecilik tarihine ait çalışmaları ile bu alana en büyük katkıyı M. Cunbur yapmıştır. Cunbur'un kütüphanecilik alanındaki makalelerinden "Fatih Devri Kütüphaneleri ve Kütüphaneciliği",⁵ "Kanuni Devrinde Kitap Sanatı, Kütüphaneleri ve Süleymaniye Kütüphanesi",⁶ "Lale Devrinde İstanbul Kütüphaneleri"⁷ başlıklarını taşıyan makaleleri İstanbul kütüphanelerini dönemler halinde ele alan önemli araştırmalardır. Cunbur'un ayrıca "Şeyhülislam Veliyüddin Efendi Vakıfları ve Kütüphanesi"⁸ ve "I. Abdülhamid'in Vakfiyesi ve Hamidiye Kütüphanesi"⁹ adlı iki araştırması da İstanbul kütüphaneleri tarihine ait çalışmalardır.

Cunbur "Fatih Devri Kütüphaneleri ve Kütüphaneciliği" adlı makalesinde Fatih dönemi kütüphanelerini iki kısım halinde incelemiştir. Bunlardan ilkinde Fatih'in saraydaki hususi kütüphanesi ile Fatih tarafından cami ve külliyesinde tesis edilen kütüphaneler incelenmiş; ikincisinde ise dönemin alim ve devlet adamları tarafından kurulan kütüphanelerden bahsedilmiştir. Fatih'in hususi kütüphaneleri bölümünde şehzadeligi döneminde Manisa'da ve Edirne'de kurduğu kütüphanelerden bahsedilmiş ve bu kütüphanelerdeki kitapların bazılarının fetih sonrasında İstanbul'a nakledildiği anlatılmıştır. Fatih'in kurduğu hususi kütüphanelerin dışında Fatih Camii ve külliyesi içerisinde kurulan kütüphaneler de incelenmiştir. Bu kütüphanelerdeki eserlerin cilt, tezhip ve kağıtlarının durumu hakkında da bilgi verilmiştir. Fatih'in kütüphaneleri dışında, dönemin sadrazamı Mahmud Paşa ile Gedik Ahmed Paşa ve Şehzade Mustafa'nın İstanbul ve Anadolu'da kurduğu kütüphanelere de kısaca temas edilmiştir.

4 *Fatih Külliyesi ve Zamanı İlim Hayatı*, İstanbul, 1946. Ünver bu bölümde çok ilginç anekdotlara da yer vermektedir. Mesela İbn Sina'nın H. 600'lü tarihlerde istinsah edilen eserinin tarih kısmının tahrif edilip 400 yapılarak Fatih'e satılmak istenmesi gibi...

5 *Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni*, VI, 1957, s. 1-16.

6 *Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni*, c. XVII/3, 1968, s. 134-142.

7 *Türk Kültürü*, c. IX, Ankara, 1971, s. 363-368.

8 *Necati Lügal Armağanı*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1969, s. 165-189

9 *Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, XXII, Ankara, 1964, s. 17-69.

Cunbur, Kanuni dönemi kütüphanelerini incelediği makalesinde öncelikle Kanuni'ye ait Divân'ın nüshalarını tanıtmış ve dönemin hattat ve tezhip ustaları hakkında bilgi vermiştir. Bu bölümden sonra Kanuni'nin külliyesinde kurduğu kütüphane ve yine Kanuni tarafından kurulan Şehzade Mehmed Kütüphanesi hakkında bilgi vermiştir. Kanuni'nin annesi Ayşe Hafza Sultan tarafından kurulan iki kütüphane tanıtıldıktan sonra, Gazi Çoban Mustafa Paşa, Kara Mustafa Paşa, Mehmed Pertev Paşa ve Gazi Hüsrev Bey tarafından kurulan kütüphanelere birkaç cümle ile değinilmiştir.

Cunbur'un bir dönemi topluca değerlendirdiği makalelerin sonuncusunda Lale Devri kütüphaneleri incelenmiştir. Cunbur bu araştırmasında Çorlulu Ali Paşa, Gülnuş Valide Sultan ve Sadrazam Şehid Ali Paşa tarafından kurulan kütüphaneler hakkında birer paragraflık tanıtıcı bilgiler verdikten sonra III. Ahmed tarafından 1718 yılında kurulan Enderun Kütüphanesinin kuruluşu üzerinde durmuş ve kütüphanenin vakfiyesi ile *Raşid Tarihi*'nden yaptığı alıntılarla kütüphanenin kuruluş safhası ve koleksiyonu hakkında bilgi vermiştir. Cunbur bundan sonra Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'nın külliyesinde kurduğu kütüphane ile Yeni Cami Kütüphanesini tanıtmıştır.

Cunbur, Veliyüddin Efendi Kütüphanesini incelediği makalesinde Veliyüddin Efendi'yi ve onun adına düzenlenen vakfiyeleri tanıtmış ve Bayezid Camii içerisinde kurduğu kütüphanesinin kuruluşu ve buraya vakfedilen kitaplar hakkında bilgi vermiştir. Cunbur, kitapların vakfedilişi, kütüphane personeli ve koleksiyon üzerinde durmuş ve kütüphane için düzenlenen katalogları tanıtmıştır. Hamidiye Kütüphanesine dair makalesinde ise öncelikle kütüphanenin kurucusu I. Abdülhamid'in şahsiyeti ve hayırseverliği üzerinde durmuş daha sonra onun adına tanzim edilen vakfiyeyi tanıtarak bu vakıf bünyesinde tesis edilen vakıf müesseseleri hakkında bilgi vermiş ve Hamidiye Kütüphanesini, vakfiyesine ve batılı seyyah, tarihçi ve bilim adamlarının verdiği malumata göre etraflıca tanıtmış ve vakfiyenin metnini neşretmiştir.

Kütüphanecilik tarihinin yanı sıra İstanbul kütüphanelerine dair çalışmalarını dolayısıyla Prof. Dr. İsmail Erünsal'ın çalışmaları ayrıca değerlendirilmelidir. Özellikle de *Türk Kütüphaneleri Tarihi II: Kuruluştan Tanzimat'a Kadar Osmanlı Vakıf Kütüphaneleri* adlı eseri (Atatürk Kültür Merkezi, Ankara 1988, XVIII+344 s., 8 sayfa ek). Bu eser kütüphanecilik tarihi araştırmalarında bir dönüm noktası teşkil etmiş ve incelediği dönemi bütün yönleriyle ele alan bir çalışma olarak büyük bir boşluğu doldurmuştur. Bu eseri yalnızca bir kütüphaneler tarihi olarak değerlendirmek yanlış olur. Bu çalışma aynı zamanda bir vakıf müessesesinin hangi yönlerden tetkik edilebileceğini de gösteren bir model çalışma olarak da değerlendirilmelidir.

Eserin başında yer alan ve eseri yayınlayan Atatürk Kültür Dil Tarih Yüksek Kurumu adına yazılan "Sunuş" yazısında *Türk Kütüphaneler Tarihi*'nin Atatürk Kültür Dil Tarih Yüksek Kurumu tarafından üç cilt halinde neşre-

dileceği ve ilk cildin “Başlangıçtan Osmanlı Devleti’nin Kuruluşuna Kadar Türk Kütüphaneleri”ni konu olarak işleyeceği duyurulmuş, üçüncü cildin ise “Tanzimat’tan Günümüze Kadar Türk Kütüphaneleri” bahsini ele alacağı ifade edilmiştir. Serinin ikinci cildi olarak tasarlanan eser bu proje kapsamında yayınlandığı için *Türk Kütüphaneleri Tarihi II* üst başlığını taşır. Fakat bu eserin ilk ve üçüncü ciltleri hazırlanmadığı için, eserin bu üst başlığı genellikle araştırmacıları yanıltmakta ve eserin diğer ciltlerini araştırmaya sevk etmektedir.

Eserin ilk baskısı iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Osmanlı kütüphaneleri kronolojik bir sistem içerisinde ortaya çıkışından II. Mahmud dönemine kadar geçen süreçte ele alınmış ve bu bölüm “Kuruluş Devri Kütüphaneleri”, “Cami ve Medrese Kütüphanelerinden Müstakil Kütüphanelere”, “Müstakil Kütüphanelerle Büyük Medrese Kütüphanelerinin Ortaya Çıkışı” başlıkları altında incelenmiştir. Bu bölümde Osmanlı coğrafyasında kurulmuş bütün kütüphaneler mevcut arşiv kaynaklarına bağlı olarak ve çoğunlukla da orijinal belgelere dayalı olarak yazılmıştır. Eserin bibliyografyasının incelenmesi yararlanılan arşiv belgelerinin miktarı ve eserin yazılması için harcanan mesainin büyüklüğü hakkında bir fikir verecektir. Sadece İstanbul kütüphanelerinin tarihinin ortaya konulması için taranması gereken sicil sayısının 10 bin civarında olması bu eserin alanındaki önemini daha iyi gösterecektir.

Eserin ikinci bölümü ise “Vakıf Kütüphanelerinin Teşkilatı” başlığını taşır. Bu bölümde Osmanlı vakıf kütüphaneleri, personel yapısı, koleksiyon, kataloglama, yararlandırma, bütçe ve muhasebe, yapı ve kütüphane eşyası bakımından değerlendirilmiştir.

Eserin ikinci basımı üç yıl sonra aynı adla Atatürk Kültür Merkezi tarafından yapılmış¹⁰ yirmi yıl sonra ise eser genişletilmiş haliyle yayınlanmıştır. Eserin genişletilmiş basımı hem eserin adı hem de muhtevası bakımından ilkinden farklıdır (*Osmanlı Vakıf Kütüphaneleri: Tarihi Gelişimi ve Organizasyonu*, Türk Tarih Kurumu, 2008, XXII+775 s).

Genişletilmiş basım yeni adıyla müstakil bir eser formatına kavuşmuş olup hacimce ilkinin iki katı kadardır. Eserin yeni şeklinde Giriş kısmı, “Ortaçağ İslam Dünyasında Kütüphaneler” başlığı altında Osmanlılara kadar İslam dünyasında kütüphanelerin incelendiği geniş bir araştırma hüviyeti kazanmıştır.

Osmanlı Vakıf Kütüphaneleri’nin birinci bölümünde de önemli bir ek mevcuttur. Bu bölüme “Tanzimat’tan Sonra Osmanlı Vakıf Kütüphaneleri ve İslahı İçin Yapılan Çalışmalar” başlığıyla elli beş sayfalık yeni bir bölüm eklenmiştir. Bu önemli iki ekin dışında özellikle eserin birinci bölümünde mevcut

¹⁰ *Türk Kütüphaneleri Tarihi II: Kuruluştan Tanzimat’a Kadar Osmanlı Vakıf Kütüphaneleri*, 2. bs., Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 1991, XVIII+344 s., 8 sayfa ek.

her bir başlık yeni bulunan belgelerle daha da zenginleştirilmiş ve varlığı bilinmeyen onlarca kütüphane daha gün yüzüne çıkarılmıştır. İkinci bölümde de yeni bilgi ve belgelere yer verilmiştir.

Eserin sonundaki ekler kısmına Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde yeni tespit edilen altı belge daha ilave edilmiştir. Bunlardan ilki Osmanlı vilayetlerindeki mevcut kütüphanelerin bir dökümü şeklinde düzenlenmiştir, ikincisi ise İstanbul kütüphaneleri hakkında bilgi vermektedir. Vilayetler için düzenlenen listede kütüphanenin bulunduğu liva, kütüphanenin ismi, yeri, yaptıranı, kitap sayısı ve kuruluş tarihi gibi bilgiler yer almaktadır. İstanbul kütüphaneleri için düzenlenen liste çok daha ayrıntılıdır. Bu liste İstanbul'da mevcut olan kütüphaneleri müstakil binaya sahip olup olmama durumuna göre sınıflara ayırır. Üçüncü liste ise İstanbul kütüphanelerinde görevli hafız-ı kütüplerle diğer personelin sayı ve maaşlarının yanı sıra beratlı veya beratsız olarak görev yapma durumlarını tespit etmek amacıyla düzenlenmiş olup bu listede 98 kütüphane personeli hakkında bilgi verilmektedir. Bu belgelerden özellikle iki ve üç numaralı belgeler, İstanbul kütüphaneleri tarihi için değerli kaynaklardır.

Eserin son kısmında 77 sayfalık bir bibliyografya ile dizin mevcut olup bibliyografya, çalışmanın dayandığı birinci el arşiv kaynaklarının zenginlik ve çeşitliliğini ortaya koyarken, ikinci el kaynakların da ne derece hassasiyetle değerlendirildiğini göstermektedir.

Bu çalışmasının dışında İsmail Erünsal'ın kütüphanecilik tarihiyle ilgili arşiv belgeleri ile bazı tarihi metinleri neşrettiği iki ciltlik *Kütüphanecilikle İlgili Metinler ve Belgeler* (c. I-II, İstanbul, 1982-1990) adlı eseri de İstanbul kütüphaneleri için değerli bir kaynaktır.

İstanbul'daki Osmanlı vakıf kütüphanelerinin Tanzimat'tan sonraki durumuyla Tanzimat'tan sonra kurulan yeni kütüphanelerin ele alındığı iki önemli çalışma bulunmaktadır. Bunlardan birisi İsmail Erünsal tarafından yayınlanmış belge neşirlerinden oluşmakta olup "Tanzimat Sonrası Türk Kütüphaneciliği ile İlgili Belgeler" başlığını taşır (*Osmanlı Araştırmaları*, c. 31, 2008, s. 229-339). Diğeri ise Tuba Çavdar Karatepe tarafından hazırlanan *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Kadar Osmanlı Kütüphanelerinin Gelişimi* adlı doktora tezidir (İstanbul Üniversitesi, 1995). Bu çalışma Tanzimat sonrası Osmanlı kütüphaneciliği ve İstanbul kütüphanelerini bağımsız olarak işleyen tek çalışma olarak yayınlanmayı beklemektedir.

Hacmi ve ele aldığı konuyu görsel malzemeyle desteklemesi dolayısıyla İstanbul kütüphaneleri tarihine katkı sağlayan son bir çalışmayı da burada belirtmek gerekir. Bu çalışma Özer Soysal'ın, *Türk Kütüphaneciliği, Geleneksel Yapıdan Yeniden Yapılanışa* adlı eseridir (c. I-V, Ankara, 1988-1999).

İstanbul Kütüphaneleri Tarihiyle İlgili Bibliyografya

Bu bibliyografyada doğrudan İstanbul kütüphanelerini konu alan araştırmalar listelenmeye çalışılmıştır. Bibliyografyada Prof. Dr. İsmail Erünsal'ın çalışmaları, İstanbul kütüphaneleri tarihine olan katkıları ve ansiklopedi maddelerinin araştırmacılar tarafından daha kolay izlenebilmesi için ayrı başlıklar halinde verilmiştir. Şüphesiz bibliyografyanın önemli eksikleri bulunmaktadır.

İsmail Erünsal'ın İstanbul Kütüphaneleriyle İlgili Makaleleri

1. Erünsal, İsmail E., "Fatih Devri Kütüphaneleri ve Molla Lütfi Hakkında Birkaç Not", *TD*, XXXIII, 1980-1981, s. 57-78.
2. "Şehid Ali Paşa'nın İstanbul'da Kurduğu Kütüphane ve Müsadere Edilen Kitapları", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Kütüphanecilik Dergisi: Belge, Bilgi, Kütüphane Araştırmaları*, İstanbul, 1987, sy. 1, s. 79-87.
3. "The Establishment and Maintenance of Collections in the Ottoman Libraries: 1400-1839", *Libri*, c. 39, no. 1, 1989 s. 1-17.
4. "The Development of Ottoman Libraries From the Conquest of Istanbul (1453) to the Emergence of the Independent Library", *TTK Belleten*, LX/227, Ankara, 1996, s. 93-125.
5. "Osmanlı Kütüphanelerinin Tarihi Gelişimi", *Osmanlı Devletinde Bilim Kültür ve Kütüphaneler*, Ankara, 1999, s. 235-246.
6. "İstanbul Kütüphanelerinin Teşekkül Tarihi: Fatih Dönemi İstanbul Kütüphaneleri ve Kütüphanecilik Alanındaki Gelişmeler", *İstanbul: Şehir ve Medeniyet*, Klasik Yayınları, İstanbul, 2004, s. 205-214.
7. "Kütüphaneler", *Fatih ve Dönemi: Mehmed II. and his period*, Türk Kültürüne Hizmet Vakfı, İstanbul, 2004, s. 415-425.
8. "Evkaf Nazırı Hammâde-zâde Halil Paşa'nın İstanbul'da mevcut vakıf kütüphanelerinin ıslahı ve bir mekanda toplanması konusundaki çalışmaları", *Nail Bayraktar'a Armağan*, İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanlığı, Kütüphaneler ve Müzeler Müdürlüğü Yayınları, 2005, s. 90-98.
9. "Fetihten Sonra İstanbul'da Kurulan İlk Vakıf Kütüphanesi ve Vakfiyesi", *Prof. Dr. Mübahat S. Kütükoğlu'na Armağan*, Zeynep Tarım Ertuğ (ed.), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih bölümü Osmanlı Müesseseleri ve Medeniyeti Tarihi Anabilim Dalı, İstanbul, 2006, s. 391-403.
10. "Kuruluştan Tanzimata kadar Osmanlı Vakıf Kütüphanelerinde Yapılan Kataloglama Çalışmaları", *Journal of Turkish Studies [Orhan Şaik Gökyay Armağanı-I]*, VI, Harvard University, 1982, s. 97-110.
11. "959/1552 Tarihli Defter-i Kütüp", *Erdem*, IV/10, Ankara, 1988, 181-193.
12. "Fatih Camii Kütüphanesi'ne Ait En Eski Müstakil Katalog", *Erdem [Aydın Sayılı Özel Sayısı-II]*, IX, sy. 26, Ankara, 1996, s. 659-664+ek I-II.

13. "Osmanlı Kütüphanelerine Ait En Eski Müstakil Kataloglar", *Prof. Dr. Nihad M. Çetin'e Armağan*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, İstanbul, 1999, s. 359-369.
14. "Osmanlı Vakıf Kütüphanelerinde Yapılan Kataloglama Çalışmaları ve Kataloglar", *Türkler*, Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca (ed.), c. XI, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s. 238-250.
15. "The Oldest Ottoman Library Catalogues", *61ST IFLA General Conference 20-26 August 1995*, İstanbul-Türkiye, Booklet, 7, s. 58-62.
16. "Catalogues and Cataloguing in the Ottoman Libraries", *Libri 37/4*, Copenhagen, 1987, s. 333-349.
17. "The Catalogue of Bayezid II's Palace Library", *Kütüphanecilik Dergisi, Belge Bilgi Kütüphane Araştırmaları*, no. 3, 1992, s. 55-66.

İsmail Erünsal'ın İstanbul Kütüphaneleriyle İlgili Ansiklopedi Maddeleri

1. "Kütüphane", *DİA*, XXVII, 2003, s. 11-32.
2. "İstanbul [Kütüphaneleri]", *DİA*, XXIII, 2001, s. 275-284.
3. "Amcazâde Hüseyin Paşa Kütüphanesi", *DİA*, III, 1991, s. 10-11.
4. "Aşir Efendi Kütüphanesi", *DİA*, IV, 1991, s. 8.
5. "Atf Efendi Kütüphanesi", *DİA*, IV, 1991, s. 60-61.
6. "Ayasofya Kütüphanesi", *DİA*, IV, 1991, s. 212-213.
7. "Beşir Ağa Kütüphanesi (Cağaloğlu)", *DİA*, VI, 1992, s. 3-4.
8. "Beşir Ağa Kütüphanesi (Eyüp)", *DİA*, VI, 1992, s. 4.
9. "Damad İbrâhim Paşa Kütüphanesi", *DİA*, VIII, 1993, s. 449.
10. "Eyüp Sultan Camii Kütüphanesi", *DİA*, XII, 1995, s. 9.
11. "Fâtih Kütüphanesi", *DİA*, XII, 1995, s. 250.
12. "Galatasaray Kütüphanesi", *DİA*, XIII, 1996, s. 323.
13. "Hacı Selim Ağa Kütüphanesi", *DİA*, XIV, 1996, s. 498.
14. "Hâlet Efendi Kütüphanesi", *DİA*, XV, 1997, s. 251.
15. "Halil Hamid Paşa Kütüphanesi", *DİA*, XV, 1997, s. 318.
16. "Hamidiye Kütüphanesi", *DİA*, XV, 1997, s. 469.
17. "Hekimoğlu Ali Paşa Kütüphanesi", *DİA*, XVII, 1998, s. 173.
18. "İstanbul [Kütüphaneleri]", *DİA*, XXIII, 2001, s. 275-284.
19. "Kılıç Ali Paşa Kütüphanesi", *DİA*, XXV, 2002, s. 415.
20. "Köprülü Kütüphanesi", *DİA*, XXVI, 2002, s. 257-258.
21. "Kütüphane", *DİA*, XXVII, 2003, s. 11-32.
22. "Lâleli Kütüphanesi", *DİA*, XXVII, 2003, s. 89.
23. "Mahmud Paşa Kütüphanesi", *DİA*, XXVII, s. 381-382.
24. "Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Kütüphanesi", *DİA*, XXIX, s. 254.

25. “Nuruosmaniye Kütüphanesi”, *DİA*, XXXIII, s. 266-267.
26. “Pertev Paşa Kütüphanesi”, *DİA*, c. 34, İstanbul, 2007, s. 238.
27. “Pertevniyal Vâlide Sultan Kütüphanesi”, *DİA*, c. 34, İstanbul, 2007, s. 243.
28. “Ragıp Paşa Kütüphanesi”, *DİA*, c. 34, İstanbul, 2007, s. 406, 407.
29. “Raşid Efendi kütüphanesi”, *DİA*, c. 34, İstanbul, 2007, s. 462, 463.
30. “Rüstem Paşa Kütüphanesi (Tahtakale), *DİA*, c. 35, İstanbul, 2008, s. 294.
31. “Selimiye Kütüphanesi”, *DİA*, c. 36, İstanbul, 2009, s. 437, 438.
32. “Şehid Ali Paşa Kütüphanesi”, *DİA*, c. 38, İstanbul, 2010, s. 435- 436.
33. “Şeyh Vefa Kütüphanesi”, *DİA*, yayınlanacak.

İstanbul Kütüphaneleri Tarihiyle İlgili Diğer Makale ve Kitaplar

- Baykal, İsmail, “Topkapı Sarayı Müzesi Kitaplıkları”, *Güzel Sanatlar*, VI, İstanbul, 1949, s. 75-84.
- Baykal, İsmail, “Fatih Sultan Mehmed’in Hususi Kütüphanesi ve Kitapları”, *Vakıflar Dergisi*, IV, 1958, s. 77-79.
- Bayraktar, Nimet, “İstanbul’daki Vakıf Kütüphaneler ve Süleymaniye Kütüphanesi”, *Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni*, c. XV/3, 1966, s. 134-138.
- Bayraktar, Nimet, “İstanbul’da Kadınlar Tarafından Kurulmuş Kütüphaneler”, *Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni*, c. XII, no. 3-4, 1963, s. 85-94.
- Bayraktar, S. Nail, “Amcazade Hüseyin Paşa Kütüphanesi”, *İstanbul Ansiklopedisi*, II, s. 799
- Behçet Ünsal, “Türk-Vakfı İstanbul Kütüphanelerinin Mimari Yöntemi”, *Vakıflar Dergisi*, XVIII, 1984, s. 95-124.
- Cunbur, Müjgan, “Fatih Devri Kütüphaneleri ve Kütüphaneciliği”, *Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni*, VI, 1957, s. 1-16.
- Cunbur, Müjgan, “I. Abdülhamid’in Vakfiyesi ve Hamidiye Kütüphanesi”, *Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, XXII, Ankara, 1964, s. 17-69.
- Cunbur, Müjgan, “Kanuni Devrinde Kitap Sanatı, Kütüphaneleri ve Süleymaniye Kütüphanesi”, *Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni*, c. XVII/3, 1968, s. 134-142.
- Cunbur, Müjgan, “Lâle Devrinde İstanbul Kütüphaneleri”, *Türk Kültürü*, c. IX, Ankara, 1971, s. 363-368.
- Cunbur, Müjgan, “Şeyhülislam Veliyüddin Efendi Vakıfları ve Kütüphanesi”, *Necati Lügal Armağanı*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1969, s. 165-189.
- Çavdar Karatepe, Tuba R., “Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Kadar Osmanlı Kütüphanelerinin Gelişimi”, Doktora tezi, İstanbul Üniversitesi, 1995.
- Çavdar Karatepe, Tuba R., “Kütüphaneler”, *Geçmişten Günümüze Beyoğlu*, II, İstanbul: TAÇ Vakfı-İBB, 2004, s. 657-660.

- Çavdar Karatepe, Tuba R., "Ali Emîri'nin Kütüphanesi", *Millet Yazma Eser Kütüphanesi'nden bir seçme: Ali Emîri ve dünyası, fermanlar, hatlar, kitaplar*, Pera Müzesi, İstanbul, 2007, s. 35-43.
- Çavdar Karatepe, Tuba R., "Osmanlı Döneminde Üsküdar'da Kurulmuş Kütüphaneler", *Üsküdar Sempozyumu V (1-5 Kasım 2007)*, İstanbul, 2008.
- Çetinalp, Özden, "Atıf Efendi Library in Vefa", *Rölöve*, c. I, Ankara, 1968.
- Dener, Halit, *Süleymaniye Umumi Kütüphanesi*, İstanbul, 1957.
- Erdem Yücel, "Ayasofya kitaplığı" Türkiyemiz, c. XIV, no. 42, İstanbul, 1984, s. 12-17.
- Emsen, Şemim, "Osmanlı İmparatorluğu Devrinde Türkiye Kütüphanelerinin Tarihçesi", *Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni*, IX/1-2, Ankara, 1960, s. 14-35.
- Eyice, Semavi, "İstanbul, İstanbul'un Tarihî Eserleri", *İA*, V/2, s. 1214/111-114.
- Eyice, Semavi, "Eski Kütüphane Binaları Hakkında", *Türk Yurdu*, 1957, sy. 267, s. 728-732.
- Gökman, Muzaffer, *Murat Molla. Hayatı, Kütüphanesi ve Eserleri*, İstanbul, 1943.
- Gökman, M., *Kütüphanelerimizden Notlar*, İstanbul, 1952.
- Gökman, M., *İstanbul Kütüphaneleri Rehberi*, İstanbul, 1954.
- Kut, Günay- Nimet Bayraktar, *Yazma Eserlerde Vakıf Mühürleri*, Ankara, 1984.
- Küçükalfa, Ahmet, "Ayasofya Kütüphanesi", *İlgi*, c. 17, no. 37, 1983, s. 13-17.
- Küçükalfa, Ahmet, "İstanbul Vakıf Kütüphaneleri", *Vakıflar*, İstanbul, s. 51-70.
- Küçükalfa, Ahmet, "Şehid Ali Paşa Kütüphanesi", *Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni*, c. XXXIII, Ankara, 1984, s. 132-148.
- Mahmud Cevad İbnü's-Şeyh Nâfi, *Maarif-i Umumiye Nezareti, Tarihçe-i Teşkilatı ve İcraatı*, İstanbul, 1338.
- Maróth, Miklós, "The Library of Sultan Bayezid II", in *Irano-Turkic Cultural Contacts*, Eva M. Jeremiàs (ed.), Piliscsaba, 2003, s. 111-132.
- Sefercioğlu, Necmettin, "Union Catalogs in Turkey in the Nineteenth Century", *Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Kütüphanecilik Bölümü XXV. Yıl Anı Kitabı (1954-55/1979-1980)*, Ankara, 1981, s. 91-101.
- Sezgin, Fuad, "Atıf Efendi Vakfiyesi", *İ. Ü. Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, c. VI, 1955, s. 132-144.
- Soysal, Özer, *Cumhuriyet Öncesi Dönemi Türk Kütüphaneciliği*, Doçentlik tezi, Ankara Üniversitesi Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi, 1973.
- Soysal, Özer, *Türk Kütüphaneciliği, Geleneksel Yapıdan Yeniden Yapılanışa*, c. I-V, Ankara, 1988-1999.
- Şahin, Alime, *İstanbul'daki Osmanlı Dönemi Kütüphane Yapıları Üzerine Bir Araştırma ve Hacı Beşir Ağa Kütüphanesi*, Yüksek Lisans tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul, 1997.

- Tanımdı, Zeren, "Bibliophile Aghas (Eunuchs) at Topkapı Sarayı", *Mukarnas*, c. 21, Leiden, 2004, s. 333-343.
- Toderini, G., *De la litterature des Turcs, traduit de l'Italien en Français par l'Abbe De Courmand*, c. II, Paris, 1789.
- Türek, Ahmed İhsan, "Ragıp Paşa Kütüphanesi Vakfiyesi", *Edebiyat Fakültesi Araştırma Dergisi*, I/1, Erzurum, 1970, s. 65-78.
- Türkay, Cevdet, "İstanbul Kütüphaneleri", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, c. XIII/74-76, İstanbul, 1974, s. 69-74.
- Türkay, Cevdet, "İstanbul Kütüphaneleri", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, XII/69, 1973, s. 30-35.
- Ünsal, B., "Türk-Vakfi İstanbul Kütüphanelerinin Mimari Yöntemi", *Vakıflar Dergisi*, XVIII, 1984, s. 95-124.
- Ünver, S., *Fatih Külliyesi ve Zamanı İlim Hayatı*, İstanbul, 1946.
- Ünver, Süheyl, "Fatih'in Tuğrasıyla Bir Kitap Vakfı Hakkında", *Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni*, c. IX, no. 1-2, Ankara, 1960, s. 7-9.
- Ünver, Süheyl, "İkinci Selim'e Kadar Osmanlı Hükümdarlarının Hususi Kütüphaneleri Hakkında", *IV. Türk Tarih Kongresi*, Ankara, 1952, s. 294-312.
- Ünver, Süheyl, "Sadrazam Karamanlı Mehmed Paşa'nın Eyüp Sultan Medresesi Kütüphanesine Vakfettiği İki Kitaba Dair", *Konya*, no. 74-77, Konya, 1945, s. 3-4.
- Yenal, Şükrü "Topkapı Sarayı Müzesi Enderun Kitaplığı", *Güzel Sanatlar*, VI, 1949, s. 85-90.

İstanbul Kütüphaneleri Tarihine Dair Araştırmalar

Bilgin AYDIN

Özet

İstanbul kütüphaneleri tarihi araştırmaları XIX. yüzyılın sonlarında başlamış ve XX. yüzyılın başlarından itibaren gelişerek bilimsel bir disiplin alanı olma yolunda ilerlemiştir. Özellikle de bu alanın akademik bir disiplin içerisinde araştırılmasında Süheyl Ünver, Müjgan Cunbur ve İsmail Erünsal öncülük etmişlerdir. Dolayısıyla bu üç akademisyenin Osmanlı vakıf kütüphaneleri üzerindeki çalışmaları etraflıca tanıtılmış ve diğer araştırmalar da bibliyografyada gösterilmiştir.

Anahtar Kelimeler: İstanbul kütüphaneleri tarihi araştırmaları, Osmanlı vakıf kütüphaneleri

Studies on the History of Istanbul Libraries

Bilgin AYDIN

Abstract

Research on the history of the libraries of Istanbul began towards the end of the 19th century and by the beginning of the 20th century, it had grown into an academic discipline. Süheyl Ünver, Müjgan Cunbur and İsmail Erünsal pioneered the academic research in this field. Thus in this article, the work of these three academics on Ottoman endowment trust libraries is discussed in detail, with other relevant works cited in the bibliography.

Keywords: Studies on the history of Istanbul libraries, Ottoman foundation (*waqf*) libraries